

14.Хрусталеv Е.Ю. Взаимосвязи материального и нематериального производства с позиции теории экономического роста // Проблемы прогнозирования. – 2002. – № 4. – С. 149-151.

15.Чухно А. Интеллектуальный капитал: сущность формы и закономерности развития // Экономика Украины. – 2002. – № 11. – С. 48-55.

Получено 08.08.2003

УДК 338.242

Н.В.ЖАРОВА

Державний інститут підготовки кадрів, м.Київ

ДОСЛІДЖЕННЯ ФАКТОРІВ, ЩО ВПЛИВАЮТЬ НА ФОРМУВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦЬКОГО СЕРЕДОВИЩА, ТА ВИЯВЛЕННЯ ВАЖЕЛІВ ВПЛИВУ НА РОЗВИТОК МАЛОГО БІЗНЕСУ

Дослідження дає змогу визначити найбільш значимі фактори впливу на підприємницьке середовище і зрозуміти причини недостатнього розвитку малого підприємництва в Україні. Розглядаються основні заходи підтримки малого бізнесу.

Розвиток ринкових відносин в Україні неможливий без активізації соціально-економічних процесів, створення нових робочих місць, демонополізації, забезпечення насиченості ринку вітчизняними товарами та послугами, за яких особливої актуальності набуває розвиток малого бізнесу як одного із індикаторів розвитку ринкової економіки, оскільки малий бізнес є невід'ємним об'єктивно необхідним елементом будь-якої розвинутої економічної системи.

Мале підприємництво характеризується тим, що: формується на засадах дрібнотоварного виробництва; сприяє послабленню монополізму; визначає темпи економічного розвитку; активізує структурну перебудову економіки; підвищує експортний потенціал країни; характеризується швидкою окупністю витрат, свободою ринкового вибору; забезпечує насичення ринку споживчими товарами та послугами; має високу мобільність і раціональні форми управління; формує новий соціальний прошарок підприємців-власників.

В Україні малий бізнес знаходиться в стані становлення і тому виявлення чинників, що впливають на функціонування і розвиток підприємств малого й середнього бізнесу, а також напрямків їхньої підтримки і вивчення закордонного досвіду є надто важливим.

Суттєвим фактором успішного розвитку ринкових відносин і стабілізації економіки є активізація діяльності малого й середнього підприємництва – одного з дієвих інструментів розв'язання таких соціально-економічних завдань, як структурна перебудова економіки, забезпечення насиченості ринку товарами та послугами, послаблення монополізму і розвитку конкуренції, створення робочих місць. Проте

умови для подальшого розвитку малого й середнього бізнесу в Україні не можна вважати досить сприятливими.

Питання становлення національного підприємництва досліджуються у працях таких українських учених-економістів, як З.Варналія, Л.Вороніної, М.Войнаренка, В.Геєця, М.Долішнього, І.Лукінова, М.Паламарчука, Ю.Сірка, Д.Черваньова та ін. Різним аспектам дослідження економічної природи, основним тенденціям і особливостям розвитку малого бізнесу, проблемам формування державної політики його підтримки і функціонування приділяється значна увага в сучасній економічній та науковій літературі, але недостатньо вивченими залишаються виявлення причин нерозвиненості підприємницького середовища.

Ефективність функціонування и розвитку підприємництва в значній мірі обумовлена зовнішнім середовищем: державною політикою у сфері підприємництва; діяльністю місцевої (регіональної) законодавчої і виконавчої влади; зовнішніми умовами конкретних регіонів [1, с. 26]. Після встановлення своєї місії і цілей підприємець починає діагностичний етап процесу стратегічного планування. На цьому шляху першим кроком є дослідження зовнішнього середовища, що включає оцінку змін, які впливають на різні аспекти поточної стратегії; визначення факторів, що представляють загрозу для поточної стратегії підприємства; контроль і аналіз діяльності конкурентів; визначення факторів, які представляють більше можливостей для досягнення загальнофірмових цілей шляхом коректування планів.

Розглянемо фактори зовнішнього середовища: природні, демографічні, економічні, політичні, нормативно-правові, науково-технічні, соціально-культурні і охарактеризуємо кожний з них.

Природні фактори характеризують рівень розвиненості, використання потенціалу природних ресурсів. Джерела томливо-енергетичних ресурсів і сировини. Екологічні показники, їх нормативи і рівень їх дотримання. Розвиненість системи державного контролю охорони навколишнього середовища і регулювання інтенсивності використання запасів палива, енергії, сировини.

Демографічні фактори характеризуються структурою, чисельністю, щільністю і відтворенням населення. Народжуваність, смертність, стійкість шлюбів, релігія, етнічна однорідність. Робоча сила, як відомо, це сукупність фізичних і розумових здібностей людини, тому якість робочої сили і ситуація на ринку робочої сили залежать не тільки від самої людини, але й від тієї політики, яку проводить держава у напрямку демографічних процесів. Держава повинна відстежувати процеси народжуваності та смертності і у випадку прояву негативних тенден-

цій вживати заходи щодо їхнього регулювання.

Фінансово-економічні фактори характеризуються фінансовим становищем робочих, службовців і пенсіонерів, їх купівельну спроможність. Показники фінансово-кредитної системи. Економічна кон'юнктура і інфляція. Розвиненість системи оподаткування. Ціни і тенденції споживання населення.

Дієвість напрямків забезпечення ефективного функціонування підприємств малого бізнесу залежить не тільки від внутрішнього середовища, але й значною мірою – від впливу зовнішнього середовища. Особливо чутливим до впливу зовнішнього середовища є фінансовий напрямок. Серед основних чинників зовнішнього середовища, що негативно впливають на фінансовий напрямок забезпечення ефективності функціонування підприємств малого бізнесу, переважним є оподаткування. Високий податковий тиск не сприяє ні збільшенню кількості підприємств малого бізнесу, ні їх діловій активності, ні збільшенню надходжень до бюджету.

Нормативно-правові фактори – розвиненість правової захищеності населення і законодавства яке регулює підприємницьку діяльність. Наявність громадських підприємницьких союзів, національної програми розвитку підприємництва. Стабільність законодавчої бази.

Основними чинниками, які заважають розвитку малого підприємництва є: відсутність чітко сформульованої через систему правових актів державної політики у сфері підтримки малого підприємництва; збільшення адміністративних бар'єрів (реєстрація, ліцензування, сертифікація, системи контролю і дозвільної практики, регулювання орендних відносин тощо); відсутність реальних та дієвих механізмів фінансово-кредитної підтримки; надмірний податковий тиск і обтяжлива система звітності; невпевненість підприємців у стабільності умов ведення бізнесу; надмірне втручання органів державної влади в діяльність суб'єктів господарювання [3].

Для ефективного функціонування підприємств малого бізнесу необхідно сприяння створенню: інфраструктури розвитку малого підприємництва тобто виникає потреба у впровадженні освітньої програми для підприємців (отримання знань для започаткування та ведення власної справи); інформаційної бази даних з питань законодавства, наявності потенційних клієнтів, конкурентного середовища, науково-технологічних розробок, фірм-франчайзерів тощо (доступ суб'єктів малого бізнесу до інформації, пов'язаної з провадженням виробничої діяльності та надання послуг); сприяння створенню нових та підтримка діючих бізнес-інкубаторів та бізнес-центрів (підвищення рівня організаційної та економіко-правової освіти) [4], а також необхідно під-

вищувати рівень кваліфікації управлінського персоналу суб'єктів малого підприємництва.

Напрямами вдосконалення правового забезпечення розвитку малого підприємництва є: створення дієвих механізмів захисту прав і свобод підприємців; розробка нормативно-правової бази, яка регулює відносини між державою та підприємцями, роботодавцями і найманими працівниками, у тому числі і для забезпечення їх соціального захисту, встановлює норми і правила здійснення підприємницької діяльності, регламентує діяльність органів державної влади. Системне здійснення практичних заходів у цій сфері повинно забезпечити стабільну нормативно-правову основу для ефективного розвитку підприємницької діяльності, що є найголовнішою умовою поживлення економічної ситуації в Україні.

Науково-технічні фактори – стан і розвиток науково-технічного прогресу в стратегічних галузях економіки.

Соціально-культурні фактори – розвиненість менталітету населення, культурність і моральність, споживацька культура, релігія, сталість звичаїв і обрядів, цінності, мистецтво і освіта, соціальний статус населення тощо. Соціальні фактори зовнішнього середовища включають суспільні цінності, що змінюються, установки, відносини, очікування і удачі. Підприємець функціонує в соціокультурному середовищі, тому прийняті установки, життєві цінності і традиції впливають на успішність його діяльності. В умовах економічної нестабільності саме в соціальному середовищі народжуються багато проблем, що представляють велику загрозу для підприємця. Щоб ефективно справлятися з цими проблемами, мале підприємство як соціальна система повинно мінятися, пристосовуватися до зовнішнього середовища. Рівень зайнятості побічно, але істотно впливає на організаційно-економічну стійкість малого підприємства. З початком реальної і широкої модернізації промисловості на Україні виникає проблема різкого росту рівня безробіття. Одночасно зі скороченням виробництва зменшується загальна чисельність зайнятих в основних галузях. Систематичне зменшення в загальній структурі трудових ресурсів частки працівників, зайнятих у галузях економіки приводить до підвищення навантаження на одного працюючого непрацевдатним населенням, скорочуються можливості перерозподілу ВВП на соціальні потреби.

Ринкові фактори включають численні характеристики, що безпосередньо впливають на ефективність роботи малого підприємства. Їхній аналіз дозволяє керівництву підприємства уточнити стратегію і зміцнити позиції на ринку. Для малого підприємства ринкове середовище може характеризуватися показниками, що описують постачаль-

ників, споживачів і зміни ринкового середовища. Аналіз ринкового середовища являє собою комплекс дій, спрямованих на можливо більш повне дослідження процесів, що розвиваються в сфері товарного обороту, і факторів, що впливають на формування попиту та пропозиції, що визначають економічні відносини між виробниками і споживачами товарів. Одним із найважливіших завдань такого аналізу є визначення умов, при яких досягаються оптимальні співвідношення між попитом та пропозицією товарів на ринку.

Політичні фактори характеризують стабільність політичних напрямків розвитку держави.

В основу державних важелів регулювання підприємницької діяльності в Україні покладено перехід до економічних методів управління. Серед економічних важелів важливе місце займають податки. Через податки держава ставить єдині вимоги до підприємств, організацій та інших юридичних осіб щодо ведення господарства. Отже, перехід до ринкової системи господарювання в Україні пов'язаний із запровадженням цілісної податкової системи, яка не удосконалюється.

В Україні підприємства сплачують 25 загальнодержавних податків: Податок на додану вартість. Акцизний збір. Податок на прибуток підприємств. Податок на доход фізичних осіб. Митні збори. Державне мито. Податок на нерухоме майно. Податок на землю. Рентні платежі. Податок власників транспортних засобів та інших самохідних машин та механізмів. Податок на промисел. Збір за геологорозвідувальні роботи. Збір за спеціальне використання природних ресурсів. Збір за забруднення навколишнього середовища. Чорнобильський збір. Збір на обов'язкове спеціальне страхування (в т.ч. і збір на випадок безробіття). Збір на обов'язкове державне пенсійне страхування. Збір у державний інноваційний фонд. Плата за торговий патент на деякі види підприємницької діяльності. Фіксований сільськогосподарський податок. Збір на соціальний захист інвалідів. Збір на розвиток виноградарства, садівництва та хмелярства. Єдиний збір, що стягується в пунктах перетину державного кордону. Шляховий збір. Збір на соціальне страхування від нещасного випадку.

Крім того, місцеві органи влади можуть додатково стягувати 15 місцевих податків: Податок на рекламу. Комунальний податок. Готельний збір. Збір за паркування автотранспорту. Ринковий збір. Збір за видачу ордера на квартиру. Курортний збір. Збір за участь у перегонах на іподромі. Збір за виграш на перегонах на іподромі. Збір з осіб, які беруть участь у грі на тоталізаторі на іподромі. Збір за право використання місцевої символіки. Збір за право проведення кіно- та телезйомки. Збір за проведення місцевих аукціонів, конкурсного розпродажу,

лотерей. Збір за проїзд по території прикордонних областей автотранспорту, що прямує за кордон. Збір за видачу дозволів на розміщення об'єктів торгівлі і сфери послуг.

Дослідження показало, що поряд із несприятливим податковим середовищем, перевірки з боку державних органів спричиняють українським підприємцям найбільше неприємностей. Контролювати фінансову або господарську діяльність підприємств мають право міністерства, державні комітети та органи державної виконавчої влади такі як: Мінагрополітики, Мінекології та природних ресурсів, Мінохорони здоров'я України, Мінпраці і соцполітики України, Мінфін України, Мінпромполітики України, Держкомбуд архітектури та житлової політики, Держкомітет із земельних ресурсів, Держкомітет у справах охорони державного кордону України, Держкомітет стандартизації, метрології та сертифікації, Держкомстат, Пенсійний фонд України, Головне контрольно-ревізійне управління, Антимонопольний комітет України, Державна податкова адміністрація України, Державна митна служба України, Державна комісія з цінних паперів та фондового ринку України, Державний департамент ветеринарної медицини, правоохоронні органи, органи державної служби з карантину рослин, Державна інспекція з контролю за цінами, органи санітарно-епідеміологічного нагляду, Державна служба експортного контролю, органи пожежного нагляду, Державна інспекція з контролю якості лікарських рослин.

Основними заходами підтримки малого бізнесу традиційно виступають [2, с. 70]:

Скорочення кількості податків, поширення спрощеного оподаткування, пільгова податкова політика (звільнення від податків, податкові канікули, зменшення ставок оподаткування тощо).

Надання довгострокових позик, субсидій, грантів, гарантування кредитів, забезпечення пільгового страхування, фінансова підтримка та пільги, включаючи прискорену амортизацію тощо.

Інші заходи сприяння розвитку малого бізнесу, в тому числі забезпечення інформацією, надання технічної допомоги та управлінських послуг, встановлення контрактних відносин між державою та приватними підприємствами, консультування, розробка різних програм навчання та ін.

Фактори національної конкурентоспроможності

Характеристики та фактори конкурентоспроможності є за своєю формою вартісними: мікрорівневі (відображають безпосередньо якість та ціну продукції); мезорівневі (забезпечують стійке підвищення показників ефективності використання вже наявних виробничих ресурсів галузей) та мікрорівневі (втілюють загальний стан господарських сис-

тем, їх збалансованість, інвестиційний клімат, валютний та податковий режими, тарифно-митну політику тощо). В цілому такий розподіл видається більш придатним для умов, які склалися на національному ринку.

А взагалі існує структура чинників таких як: роль держави (ступінь і характер державного регулювання економіки); умови конкуренції (контроль участі на ринках, наявність взаємозалежних корпоративних груп, існування бар'єрів на шляху входу до ринку і виходу з нього); розподіл праці і капіталу; обмінний курс валют; відсоткова ставка кредитів; стан розподілення фондів через урядові організації; ступінь участі у економіці суспільного сектору; рівень соціальної стабільності (суспільний порядок, стан охорони здоров'я тощо).

До мікроекономічних факторів відносять:

основні фонди (якість, кількість та ціна впливають на конкурентоспроможність щонайбільше через суму капіталовкладень та їх розподіл по сферах використання, оскільки це стосується інвестування у технологічні нововведення);

робочу силу (бажання працювати, навчання персоналу);

технологічні можливості (наявність та розвиненість фундаментальних технологій);

управління, комунікації та інфраструктуру (обмін інформацією, торгівля, розподіл та постачання деталей та інших компонентів, матеріалів, сировини).

Недооцінка ролі і значення малого бізнесу також небезпечна як і його абсолютизація. Світовий досвід [2, с.72-102] і практика господарювання свідчать про те, що найважливішим компонентом ринкової економіки є існування та взаємодія багатьох великих, середніх і малих підприємств, їх оптимальне співвідношення.

Таким чином можна стверджувати, що одним із головних чинників які визначають життєдіяльність підприємств малого бізнесу є управління, яке повинно базуватися на сучасних досягненнях науки управління. До чинників, що впливають на реалізацію програми розвитку економіки України, відносяться: недостатня інформованість; неякісна підготовка кадрів у системі виробничих відносин; незнання законів, своїх прав і обов'язків; соціальні і політичні негаразди; відсутність соціальної спрямованості розвитку держави і т.п.

Наше дослідження показало, що система заходів відносно забезпечення макроекономічної збалансованості має враховувати необхідність послідовного забезпечення, яке має такі напрямки: політика економічного устрою, політика стабілізації та політика стабільності і економічного розвитку. Вони будуються на засадах ефективного розвитку

економіки держави (умов формування ціни, заробітної плати, обмінного курсу, відсоткової ставки кредиту, фінансової, податкової та амортизаційної політик) на принципах рівноправності, паритетності, послідовності регулюючих дій при пріоритетності економічних методів регулювання.

У результаті дослідження виявлено, що підприємства малого та середнього бізнесу є достатньо специфічним об'єктом управління. Малий бізнес в Україні надто слабкий до впливу зовнішнього середовища. Серед цілого ряду вивчених нами факторів економічного зростання найбільш значним можна виділити вмале використання підприємницького потенціалу громадян країни (закони, нормативні акти тощо). Це дозволяє зрозуміти процеси розвитку сучасної світової економіки – все більш зростаючу роль малого бізнесу.

Сьогодні малий бізнес в Україні не в повній мірі виконує свої соціально-економічні функції, недостатньо сприяє процесу ринкової трансформації економіки. Несприятливі тенденції становлення і розвитку малого підприємництва в Україні пов'язані як із загальнонаціональними політичними та соціально-економічними проблемами, так і з особливостями сектора малого бізнесу як суб'єкта економіки. Головною причиною такого стану є відсутність дієвої державної політики підтримки цього сектора економіки. Реалізація комплексу спрямованих, дієвих заходів з боку держави щодо підтримки малого бізнесу сприятиме економічному зростанню в Україні, що в свою чергу забезпечить значною мірою пріоритетні напрямки економічної безпеки. Держава повинна створити умови, за яких буде не вигідно займатися бізнесом в обхід закону. Виявлення факторів, які впливають на ефективне функціонування підприємств малого бізнесу, допоможе державним органам управління розвитком підприємництва визначити стратегічно важливі напрямки розвитку і спрямувати свої зусилля на створення сприятливих умов для функціонування малого підприємництва.

1. Асаул А.Н., Войнаренко М.П. Организация предпринимательской деятельности: Уч. пособие / Предисл. проф. Г.И.Силина. – Санкт-Петербург - Хмельницкий: Изд-во «Универ» ТУП, 2001. – 392 с.

2. Малий та середній бізнес. – К.: Національна академія управління, 2003. – 368 с.

3. Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні: Закон України від 21 грудня 2000 р. №2157-III.

4. Про заходи щодо виконання Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні на 2003 р.: Розпорядження КМУ від 16 листопада 2002 р. №654-р.

Отримано 17.10.2003